

POLITIČKI ASPEKTI TURIZMA KAO ČIMBENIKA MIRA I SIGURNOSTI S POSEBNIM OSVRTOM NA HRVATSKU

Tomislav HITREC
Institut za turizam, Zagreb
Kristian TURKALJ
Ministarstvo vanjskih poslova RH, Zagreb

UDK: 338.48:32](497.5)
Pregledni rad

Primljeno: 21. 1. 1998.

U promišljanju različitih funkcija suvremenog turizma nerijetko se izostavljaju one političke, pa će ovaj prilog ukazati upravo na njihove domete i istaknuti im važnost. Politološke dimenzije turizma povezane su, između ostalog, i s njegovom sve izraženijom globalizacijom, ali i s problemima gospodarske i socijalne stabilnosti, posebice oružanih sukoba kojima obiluje i najnovija povijest. Autori će stoga upozoriti na niz momenata koji uvjetuju današnje najmasovnije mirnodopske migracije, toliko osjetljive na pozitivno ili negativno političko okruženje u emitivnim i receptivnim zemljama. U tom smislu navest će se razmišljanja onih koji istražuju odnose turizma i mira, pa i s kritičkih stajališta. Razmotriti će se osobito uloga turizma u sustavu kolektivne sigurnosti i suradnje te će se spomenuti i njegova važnost u promicanju europskog identiteta, povezanosti i zajedništva u sklopu postojećih asocijacija. S obzirom na to da i hrvatski turizam ispunjava svoju političku zadaću, ne samo u jačanju domoljublja već i u afirmaciji ugleda mlade demokratske države u svijetu, ta će se tvrdnja potkrijepiti i navođenjem primjera bilateralne turističke suradnje i članstvom u međunarodnim organizacijama.

UVODNE NAPOMENE

815

Demokratizacija i omasovljavanje suvremenog turizma kao izrazitog globalnog fenomena zahtijeva, naime, i takvo njegovo promišljanje, uz sve one druge, puno češće i uobičajnije.

Aktualni fizički obujam turizma u svijetu dostigao je gotovo 600 milijuna dolazaka, samo u međunarodnom dijelu tog prometa, a devizni prihodi procijenjeni su na više od 420 milijardi US dolara.¹ Udjel turizma – te "najveće industrije" današnjice – u ukupnom svjetskom društvenom proizvodu procjenjuje se na gotovo 12 posto, a broj radnih mjesta u tom sektoru na oko 200 milijuna.² Broj hotelskih objekata penje se na 300 tisuća s 12 milijuna soba s financijskim prometom od 250 milijardi US dolara.

Ne ulazeći u brojna kvalitativna obilježja suvremenog turizma, prije svega u vrlo neujednačen prostorni i vremenski raspored, postoji opća ocjena o dobrim izgledima njegova zamaha u budućnosti. Tako npr. Svjetska turistička organizacija (WTO) očekuje više od 1 milijarde međunarodnih turističkih dolazaka te deviznu potrošnju od 1,5 bilijuna US dolara do godine 2010. Sukladno tome, inozemni te višestruko veći domaći turizam, dalje će potencirati svoju važnost ne samo u gospodarskom već i u općedruštvenom – pa i političkom – smislu.

Kao što nemiri i svakovrsne nestabilnosti imaju za posljedicu gušenje ili, u najmanju ruku, redistribuciju turističkih tokova, tako ih stanja mira i prosperiteta pospješuju.

Zanimljiv je stoga upravo recipročan odnos turizma i mira koji se u biti svodi na ulogu turizma u održanju i učvršćenju tog mira i međunarodne suradnje.

Turizam je, naime, prihvaćen ne samo kao element kulturnog identiteta i zajedništva u ujedinjenoj Europi već i kao čimbenik u sustavu kolektivne sigurnosti na tom kontinentu. U tim okvirima i hrvatskom turizmu pripada potencijalno važna politička uloga.

POLITIČKI ASPEKTI SUVREMENOG TURIZMA

Politička važnost turizma počela se uočavati najprije u praksi, a zatim i u teoriji, još u fazi koja je prethodila njegovu omasovljenju i snažnoj prostornoj penetraciji nakon Drugoga svjetskog rata. U današnjim uvjetima ona je toliko evidentna da je ne može zaobići nijedno ozbiljno promišljanje ove pojave, ni u nacionalnim, a kamoli u međunarodnim razmjerima. Tako političke aspekte turizma pod raznim nazivima (političke funkcije, dimenzije, implikacije i sl.) razmatraju gotovo svi teoretičari turizma, a u novije doba i politolozi, što dokazuju brojna djela, osobito udžbeničkog, a tek iznimno i monografskog karaktera. S pravom se stoga tvrdi da su se znanstvenici politološkog usmjerenja vrlo rijetko bavili turizmom kao istraživačkom temom, za razliku od ekonomista, antropologa, sociologa, geografa i drugih koji su mu poklanjali zamjetno veću pozornost (Matthews, 1983.). Isti autor u jed-

nom svojem ranijem radu, posvećenom upravo političkoj analizi međunarodnog turizma, ističe četiri ključna elementa te analize (Matthews, 1978.):

1. utjecaj turizma na međunarodne odnose (npr. granične formalnosti, razne vrste prometa),
2. utjecaj turizma na odnose nacionalnih vlasti i inozemnih privatnih subjekata (gospodarskih, financijskih i dr.),
3. utjecaj turizma na odnose domaćih i inozemnih gospodarskih i drugih subjekata,
4. utjecaj turizma na nacionalne vlade glede njihovih odnosa s međunarodnim organizacijama koje potiču razvoj turizma, poglavito u zemljama u razvoju.

Vrlo temeljitu raščlambu ovih i brojnih drugih političkih aspekata turizma u suvremenoj teoriji pružila je, bez sumnje, L. Richter u više svojih radova u kojima nastoji zainteresirati eksperte iz politologije da se više pozabave turizmom kao neobično zahvalnim područjem istraživanja (Richter, 1983.). Pritom navodi nekoliko tipičnih tema koje bi u sklopu politoloških subdisciplina valjalo naročito obraditi tumačeći njihove veze s turizmom :

- komparativne političke studije,
- međunarodne odnose,
- javnu upravu,
- političke teorije.

Odmah, međutim, valja naglasiti da se političke dimenzije modernog turizma poklapaju, a često i miješaju, s turističkom politikom koja se pojednostavljeno definira kao: "ukupnost svih mjera u cilju planskog uvođenja turizma na nekom području, njegova ostvarivanja, usmjeravanja i unapređenja".³ Danas tek neznatan broj država ne teži tim ciljevima, pa golema njihova većina provodi određenu turističku politiku i raspolaže, makar i rudimentarnim, ustrojem tog sektora. Turistička orijentacija počiva stoga na proklamiranoj i u praksi provedenoj politici kao odabranoj razvojnoj opciji, u pravilu diferenciranoj u emitivnim i receptivnim zemljama. U skladu s tim, i turistička politika i organizacija fiksiraju se u legislativi na svim razinama teritorijalnog ustroja države, a u novije vrijeme čak i za integracijske skupine (npr. Europsku uniju). Turistička se politika, osim toga, u pravilu predaje i u obrazovnim ustanovama kao dosta zaokružena disciplina o kojoj, međutim, nije riječ u ovom radu.

S druge pak strane bile bi osobito poželjne poredbene studije o specifičnoj ulozi turizma u funkciji političkih elita u pojedinim državama, povezano s različitim malverzacijama na tom području (korupcija, crno tržište, restrikcije glede putovanja itd.). Ilustrativni su pritom brojni primjeri iz zemalja u razvoju, jer su i među njima tek rijetke zemlje koje su ostale

ravnodušne prema turizmu i nisu upletene u njegovo izravno ili neizravno poticanje (tek iznimno i ograničavanje!).

Osobito široke mogućnosti politoloških istraživanja u području turizma pruža, bez sumnje, područje međunarodnih odnosa. Poznato je, naime, da turizam odražava razinu tih odnosa, pa je i njihov svojevrsan indikator i "barometar". Kao takav, postao je nezamjenjivim diplomatskim čimbenikom kojim se služe države, bilo kao sredstvom pritiska, bilo potpore. To se pokazalo na nizu primjera pa i onih prilikom potvrde ili otkazivanja sudjelovanja na velikim međunarodnim manifestacijama tipa olimpijada, što uvijek ima jasne političke konotacije. One se izravno odražavaju i na turističke rezultate velikih priredbi športskog, kulturnog, zabavnog, vjerskog i sl. karaktera.

U diplomatskoj strategiji i taktici turizam se nerijetko rabi kao "most" u procesu normalizacije odnosa dotad neprijateljskih država (npr. Egipat – Izrael).

Zbog svojeg "transgraničnog" značaja turizam nužno potiče razgranate veze internacionalnih, pa i multinacionalnih subjekata u području hotelijerstva, prometa, putničkih agencija i dr., što ima višestruke posljedice i na međunarodne odnose svake od uključenih država. Ti će odnosi, svakako, biti to razvijeniji što će nacionalna legislativa biti liberalnija, npr. glede pasoško – carinsko – viznog režima, dakle slobode kretanja putnika, pa i kapitala i radne snage.

Politička važnost turizma, nadalje, očituje se i u njegovoj ulozi u jačanju patriotizma, odnosno etničke i nacionalne koherentnosti. Domoljublje i zdrav ponos prema vlastitoj zemlji i narodu koji razvija turizam pridonosi jačanju i afirmaciji ugleda zemlje u međunarodnoj zajednici i snažno je sredstvo za (p)održavanje i podizanje njezina imagea. Iako se od turista ne očekuje razumijevanje političkih odnosa, a još manje ideologija u zemlji koju posjećuju, upravo se oni često potiskuju i svjesno prikrivaju od stranih posjetitelja (autokratski režimi kamufliraju pravo lice!). Službenim predstavnicima domaćina stalo je da poželjnom interpretacijom nacionalne povijesti i zbilje poluče i odgovarajuće političke ciljeve sukladne interesima vladajućeg društvenog sloja (važna uloga turističkih vodiča!).

Turisti su pak svojevrsni ambasadori vlastite zemlje te svojim ponašanjem odaju okružje podrijetla. U tim pak kontaktima s domaćinima oni iskazuju i svoju političku kulturu. Stoga je i taj aspekt usko povezan s izobrazbenom dimenzijom turizma, jer se putovanjima oblikuju ne samo kulturne navike te budi interes za prirodnu i povijesnu baštinu već i usvaja specifična "turistička kultura". Danas, kad se multikulturalnost postavlja i kao važan politički zahtjev, čak i uvjet

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 7 (1998),
BR. 6 (38),
STR. 815-832

HITREC, T., TURKALJ, K.:
POLITIČKI ASPEKTI...

opstanka, ove političko – odgojne funkcije turizma još se više potenciraju u uvjetima long – haul putovanja i dostupnih "egzotičnih destinacija". Nekoć se trebalo izboriti za "slobodu kretanja i putovanja",⁴ a ta su prava postala dio temeljnih ljudskih prava, što je evidentna politička revalorizacija turizma (Mathews & Richter, 1991.). On je, dakle, od marginalnog postao relevantan politički čimbenik, što se dokazalo i već spomenutim državnim intervencionizmom te resornom organizacijom sektora.

I napokon, političke funkcije turizma dolaze do izražaja u brojnim njegovim implikacijama u zemljama u razvoju. Stajališta o tome kreću se od onih najpozitivnijih ("turizam kao lijek za sve") do najnegativnijih ("turizam kao oblik imperijalizma i kolonijalizma i sl."). Valja pripomenuti da se već danas izrađuju posebne analize političkih rizika (*political risk analyses*), osobito za zemlje u razvoju, a naručuju ih za pragmatične potrebe mahom multinacionalne kompanije koje žele ulagati u turističko gospodarstvo. I ovdje dolazi do izražaja politička dimenzija turizma, iako puka identifikacija čimbenika rizika bez njihove prikladne interpretacije te analize još ne čini dosta pouzdanima (Poirier, 1997.).

Jasno je, međutim, sljedeće: u današnjem međuzavisnom svijetu poremećaji u političkoj ili gospodarskoj sferi lako dovode i do smetnja u turističkim tijekovima. "Ranjivost" elastične potražnje brzo se odražava na statičnoj i krutoj ponudi, tj. u izostanku konkretnih poslovnih rezultata. U tom smislu, nužno je neprestano afirmirati pozitivne strane suvremenog turizma, u prvom redu one koje ga ističu kao instrument suradnje, sporazumijevanja i mira. To je još važnije kad je poznata podložnost turizma rizicima političke nestabilnosti te onima koji na drugi način utječu na osobnu sigurnost, dakle i zaštitu njegovih sudionika.

MIR KAO PREDUVJET I TEMELJ TURIZMA

Novija opsežna studija o utjecaju političkih nemira i sigurnosnih čimbenika na međunarodni turizam (EIU 1994.) čak je predložila klasifikaciju "uzroka prekida" turističkih tijekova, dijeleći ih na:

- duboke i dugotrajne (primjeri: Libanon, Sj. Irska, Sri Lanka, Uganda, bivša SFRJ),
- trajnije koji izazivaju nestabilnost i nesigurnost (primjeri: Egipat, Indija, Izrael, Kenija, Filipini),
- kratkotrajne i jednokratne (primjeri: Kina, Fiji, Florida).

Iako je ovo lučenje u načelu prihvatljivo, svi izneseni primjeri danas više nisu aktualni zbog promijenjenih vojno-političkih prilika. Ipak, neprijeporna je ključna tvrdnja o turistima kao prikladnoj skupini za razne, posebice terorističke, na-

pade (Egipat, Turska i dr.) te o snažnom utjecaju ne samo međunarodnih već i unutarnjih sukoba i nemira na turizam. Tako je npr. višegodišnji terorizam u Alžiru potpuno ugušio inozemni turizam u toj zemlji, a sporadični nemiri u Kini ili Filipinima tek su ga privremeno zaustavili, da bi se relativno brzo opet oporavio, štoviše i povećao. Zaljevski je rat drastično smanjio turistička kretanja ne samo na užem području ratnih djelovanja već i u široj regiji Bliskog i Srednjeg Istoka, i to u razdoblju od gotovo dvije godine nakon završetka. Najnoviji nemiri u Albaniji odrazili su se npr. na turizam grčkog otoka Krfa, zbog problema s prebjezima koji pljačkaju, čak i fizički zlostavljaju nautičare.

U svakom slučaju, svi ti nemili događaji imaju svoje produženo djelovanje s negativnim posljedicama za cjelokupno, pa i turističko, gospodarstvo jedne ili više uključenih zemalja. Istraživanja su također pokazala da od mnoštva kriminogenih situacija turizam najviše pogađaju upravo razni oblici terorizma, iako ga ni oni nisu u stanju posve uništiti (Vukonić, 1993.). Ima, međutim, slučajeva kad i sam turizam svojom ekskluzivnošću, odnosno oštrim odvajanjem od socijalne bijede receptivnog okružja, produbljuje jaz i segregaciju u tom okružju, stvarajući i sam uvjete za razne društvene tenzije pa i eksplozije. U tom smislu će i opcija (p)održivog (*sustainable*) turizma pridonositi prevladavanju naslijeđenih nepravda, posebice u zemljama u razvoju, pa i kriminogenih rizika u turizmu. To, međutim, pretpostavlja forsiranje kvalitetnog, što znači i humaniziranog turizma kao sastavnice šire "kulture mira" u svijetu.

Općenito se, naime, drži da je "turizam sinergijski interaktivan s mirom" (Burnett & Uysal, 1990.) kao i "vitalna snaga mira" te "najveća mirnodopska industrija" (D' Amore, 1988.). Održani su veliki svjetski skupovi s tom temom u: Shannonu 1987., Vancouveru 1988. te Montrealu 1994.. koji su usvojili i odgovarajuće deklaracije (*Revue de tourisme*, 1988.). Sve ističu turizam kao instrument ne samo mira već i razvoja, pa je utemeljen i "Međunarodni institut za mir putem turizma" (Hill et. al. 1994.). Štoviše, prihvaćeni su i neki dokumenti koji zagovaraju etička načela u turizmu (npr. Kodeks mirnodopskog putnika), što također govori u prilog shvaćanja turizma kao važnog globalnog čimbenika povjerenja, razumijevanja i dobre volje u međunarodnim odnosima (*Revue de tourisme*, 1989.). Teži se, dapače, stvaranju sveopće "etike okoliša" koja će afirmirati i "pravu prirodu turizma", sukladno zaključcima poznate Manilske deklaracije iz 1980. Na nju se, naime, oslanjaju i navedeni veliki skupovi o turizmu i miru.⁵

Naglašavanje "turizma kao pasoša mira" (inače gesla Međunarodne godine turizma 1967.!) zapravo je potaknulo znan-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 7 (1998),
BR. 6 (38),
STR. 815-832

HITREC, T., TURKALJ, K.:
POLITIČKI ASPEKTI...

stvena istraživanja o korelaciji turizma i mira. Kao što se već odavno mir ne shvaća tek pukom odsutnošću oružanih sukoba, tako se ni turizam ne može okvalificirati uzročnikom mira. Iako prevladava načelno mišljenje da turizam pridonosi svjetskom miru, ipak je malo istraživača to pokušalo i teorijski dokazati i kvantificirati (Ap & Var, 1990.). Za to još nedostaju prikladne metode, pa raspoložive "case studije" ne daju jednoznačne odgovore. Razmišljanja, stoga, valja više usmjeravati na utjecaj mira na turizam, a manje turizma na mir. Time sumnje u mirotvornu ulogu turizma, koje se povremeno javljaju, postaju ne samo neopravdane već i suvišne. Turizam, naime, nema snage zaustaviti ratove i druge sukobe, pa ni u onim zemljama u kojima je bio dobro razvijen (Libanon, Izrael). Neki, dapače, drže da upravo velike manifestacije provociraju terorizam. Očito je da neslućeni zamah masovnog turizma nije spriječio izbijanje niza oružanih sukoba nakon posljednjega svjetskog rata (Brown, 1989.). No, problem nije u samom turizmu, jer on i nije u žarištu interesnih sukoba koje dovode do sporova pa i ratova, već su šanse u golemom potencijalu jednog novog i čovjeku primjerenog turizma koji će povezivati sve države i narode u "globalnom selu" XXI. stoljeća. Ako se bude razvijao u takvom ozračju, turizam će zasigurno biti "vrijedan pokušaj u procesu stvaranja mira" (Mc Intosh & Goeldner, 1984.). Pozitivno je i da ga ovako percipira većina suvremenih znanstvenika i praktičara, ocjenjujući mir osnovnom pretpostavkom normalnog odvijanja turističke razmjene. Tvrdnja o inkompatibilnosti rata i turizma za država tako, uz rijetke iznimke, svoju vrijednost i danas.

TURIZAM U SUSTAVU EUROPSKE SIGURNOSTI I SURADNJE

"Kada je riječ o konkretnim oblicima europske suradnje, i to posebno onima koji se mogu lako ostvariti, nikako se ne smije smetnuti s uma potreba jačanja europskog turizma. Turizam je danas postao fenomen koji osim svojih rekreacijskih vrijednosti ima vrlo važno ekonomsko, socijalno i političko značenje" (Vukadinović, 1977.). U prijašnjem poglavlju izneseno shvaćanje i prihvaćanje turizma kao čimbenika mira i razumijevanja u međunarodnim odnosima potaknulo je i njegovo uključivanje u izgradnju sustava sigurnosti i suradnje u Europi (Ronkainen, 1986.). U ovom radu moguće je osvrnuti se tek na skraćeno navođenje onih dokumenata ranijeg KESS-a, sada OEES-a, koji izričito spominju turizam odnosno putovanja, i to kronološkim redom u posljednjih četvrt stoljeća:⁶

1. Završne preporuke Helsinških konzultacija sa sastanka 1973. predviđjele su u poglavlju *Suradnja u ostalim područjima* da odbori ili pododbori mogu ispitati i mogućnosti poticanja turizma razmjenom informacija, tehnologija i rezul-

tata praktičnog iskustva. U dijelu koji se odnosi na ljudsku dimenziju i kontakte, *Završne preporuke* Helsinških konzultacija poklanjaju posebnu pozornost poboljšavanju uvjeta za razvoj turizma na individualnoj i kolektivnoj osnovi.

2. Helsinškim završnim aktom iz 1975. usvojena su područja kojima se bavi KESS, poznata kao "tri košare KESS-a". Prva obuhvaća pitanja odnosa među državama, druga pitanja iz područja gospodarstva, znanosti, tehnologije i zaštite okoliša, a treća humanitarna i socijalna pitanja te kulturnu razmjenu. Završni akt iz Helsinkija također je uspostavio osnovna načela za ponašanje država prema svojim građanima te za međudržavne odnose.⁷

Druga košara, u dijelu koji se odnosi na suradnju u ostalim područjima, sadrži cijelo poglavlje *Poticanje turizma*. Države sudionice KESS-a su, svjesne prinosa međunarodnog turizma razvoju međusobnog razumijevanja, izrazile svoju namjeru za poticanje turizma u osam točaka:

- poticanje poboljšanja infrastrukture u turizmu i suradnju na tom planu,
- poticanje provođenja zajedničkih turističkih projekata,
- poticanje razmjene informacija, uključujući relevantne zakone i propise, studije, podatke i materijale o turizmu te poboljšavanje statistike radi olakšanja njihove usporedivosti,
- osiguranje financijskih sredstava za turistička putovanja u inozemstvo,
- olakšavanje rada inozemnih putničkih agencija i prijevoznika u međunarodnom turizmu,
- poticanje turizma izvan glavne sezone,
- ispitivanje mogućnosti razmjene specijalista i studenata iz područja turizma, radi usavršavanja i stjecanja potrebnih kvalifikacija,
- poticanje konferencija i sastanaka o planiranju i razvoju turizma.

Dokument se zalaže za izradu studija o statusu i djelatnostima turističkih agencija te oblicima njihove što uspješnije suradnje; problemima vezanim uz sezonsku koncentraciju fizičkog prometa te ekološke posljedice turističkog razvoja. Ovdje su se nametnula i daljnja dva pitanja, i to u svezi s ujednačavanjem sustava kategorizacije hotela i s turističkim rutama (itinererima) koje obuhvaćaju dvije ili više zemalja. Uz to, potiče se nastavak suradnje država sudionica (bilateralno i multilateralno) u turizmu, sukladno svim ovim smjernicama.

U trećoj košari, Završni akt iz Helsinkija govori o *Poboljšavanju uvjeta za razvoj turizma na individualnoj i kolektivnoj osnovi*. Države sudionice, uvažavajući činjenicu da turizam pridonosi potpunijem poznavanju života, kulture i povijesti drugih

zemalja, jačanju razumijevanja među ljudima, povećanju kontakata i široj upotrebi slobodnog vremena, namjeravaju unapređivati razvoj turizma tako da:

- potiču posjete njihovim zemljama stvaranjem pogodnosti i pojednostavljivanjem formalnosti za takve posjete,
- povećanjem suradnje u razvoju turizma, posebno bilateralno, osiguraju dotok informacija koje se odnose na putovanja u inozemstvo te poboljšaju prihvat turista i turističke usluge.

3. Zaključni dokument Madridskog sastanka iz 1983. navodi da će se i dalje poticati razvoj turizma mladih, po potrebi i na osnovi ugovora kako bi mu i prijevoznici i turističke organizacije osigurale odgovarajuće pogodnosti u svim državama članicama KESS-a.

4. Zaključni dokument Bečkog sastanka predstavnika država sudionica KESS-a 1989. u poglavlju *Suradnja u drugim područjima* govori o tome kako su države sudionice spoznale doprinos turizma razumijevanju među narodima. Uz to, države su spremne razvijati suradnju u tom sektoru i olakšavati normalne kontakte turista i domaćeg stanovništva. Imajući to u vidu, one će nastojati poboljšati turističku infrastrukturu, između ostalog i diverzifikacijom i izgradnjom smještajnih kapaciteta za jeftin omladinski turizam, uključujući privatni smještaj. Također će pravodobno razmotriti mogućnost postupnog ukidanja obveze minimalne razmjene valute za strane turiste, tamo gdje se ta mjera primjenjuje, dopustiti ponovnu zamjenu legalno pribavljene lokalne valute te poticati praksu da se za strane turiste, bez obzira na nacionalnost, ne uvode diskriminatorne cijene. Države će svesti postupke na granici pri dolasku i odlasku turista na nuždan minimum.

Sudionice će stvarati prikladne uvjete za ostvarenje projekata na području turizma, uključujući zajednička ulaganja i programe za obuku kadrova. One će i dalje olakšavati putovanja na individualnoj i kolektivnoj osnovi, iz osobnih, profesionalnih ili turističkih razloga, kao što su putovanja izaslanstava, skupina i pojedinaca. Tako će se skratiti na minimum vrijeme razmatranja molbi za takva putovanja, a olakšat će se i putovanja mladih.

5. Šefovi država ili vlada sudionica KESS-a sastali su se 1990. u Parizu, u vrijeme velikih promjena i povijesnih očekivanja, te su donijeli *Parišku povelju za novu Europu*. Istaknuli su da su sloboda kretanja i kontakti njihovih građana, kao i slobodan protok informacija i ideja bitni za održanje i razvoj slobodnog društva i kulturni napredak. U skladu s tim, sudionici su pozdravili porast turističke razmjene među državama te su odlučni dati nuždan poticaj toj suradnji s ciljem gospodarskog i društvenog napretka.

6. Helsinškim dokumentom iz 1992. države sudionice su se suglasile raditi na osiguravanju daljnje provedbe preuzetih obveza. Između ostaloga, dogovorile su se dati ponovni poticaj i na području turizma. U tom cilju, države sudionice vodit će računa o utjecaju turizma na okolinu. One će poticati suradnju na području izobrazbe, razmjene know-how-a te odgovarajućih informacija.

7. U Dokumentu s Budimpeštanskog sastanka 1994. države sudionice izražavaju uvjerenje da turizam ima snažnu ulogu u promicanju razumijevanja među različitim kulturama i u stvaranju trajnih veza ljudi i država.

Zaključno se može ustvrditi da se preuzimanjem turizma u navedene dokumente s njime ozbiljno računalo, i u doba hladnog rata kao faktora detanta u odnosima Istok-Zapad i kasnije u postkomunističkoj eri i stvaranju "Nove Europe". Time je, dakako, apostrofirana i njegov izrazito politički aspekt kao čimbenika kolektivne sigurnosti u procesu unapređenja međunarodne suradnje, pa i one turističke. Iako je u tim dokumentima dobrim dijelom riječ o načelnim izjavama te popisu dobrih želja i namjera, one se ipak sve više ostvaruju i u tzv. "Europi regija" u kojoj upravo turizmu pripada važna zadaća. To dokazuju brojni primjeri područne suradnje u turizmu u sklopu Djelatne skupine Alpe-Jadran, Srednjeeuropske inicijative, Zajednice podunavskih regija, Barents Euroarktičkoj regiji⁸ i dr.

ZAKLJUČAK

Nakon stjecanja neovisnosti, Hrvatskoj je bio nametnut agresivni rat koji se nužno odrazio i na sektor turizma. Ipak, turizam je ubrzo shvaćen i prihvaćen kao ključna razvojna opcija zemlje, u prvom redu zbog šanse iskorištavanja prirodnih i baštinjenih resursa, geoprometnog položaja u blizini izdašnih izvora potražnje te bogate turističke tradicije. Prema istraživanjima mjerodavnih stručnjaka, rat je uzrokovao (Mikačić & Hendija, 1994.):

- oštećenja i razaranja gotovo četvrtine zaštićenih prirodnih dobara zemlje,
- pad broja turističkih mjesta za 63 posto,
- pad broja komercijalnih ležajeva za 41 posto,
- pad turističkog prometa za više od četiri petine, najviše s vodećih emitivnih tržišta,
- pad domaćeg prometa za više od 60 posto itd.

Prema procjenama, samo neizravne ratne štete hrvatskog turističkog gospodarstva iznose više od 10 milijardi US dolara, od čega samo hotelijerstva 6,8 milijardi (Ivandić & Radnić, 1996.).

Ukratko, još jednom se pokazao poguban učinak rata na cjelokupan turizam, iako se turistički tijekovi nikada nisu posve prekidali, usredotočivši se na mirna područja, osobito Istru i Kvarner. Očekuje se da bi tek 2000. godine zemlja mogla dosegnuti turistički promet predratne 1990.!

Zanimljivo je, međutim, istaknuti anketno istraživanje turista provedeno 1994. godine, dakle u doba okupacije velikog dijela zemlje, kad su posjetitelji u rangiranju 25 ponuđenih elemenata ponude, upravo osobnu sigurnost stavili na visoko šesto mjesto. Ocijenili su je, dakle, vrlo dobrom, što je znak da se Hrvatska doživljava sigurnom zemljom, a to je nesumnjivo njezina golema strateška prednost i u turizmu.⁹

U razdoblju obnove koja je u tijeku učinjeno je već dosta, a sve bolji poslovni rezultati idu paralelno sa stvaranjem mirnodopskih uvjeta u zemlji i njezinom širem okružju. Uključivanje hrvatskih destinacija u kataloge inozemnih turoperatora mjerilo je postupnog vraćanja povjerenja tržišta te uklanjanja straha od onih rizika na koje ono najbrže i najradikalnije reagira. Taj proces izravno ovisi o općoj političkoj afirmaciji zemlje kao suverenog i demokratskog subjekta u krilu Europe, i ne samo nje, te njezina uključivanja u razne međunarodne organizacije i udruženja. Vrlo je stoga pozitivno što je Hrvatska prijamom u UN i njezine specijalizirane agencije te OESS i Vijeće Europe stekla preduvjete za pristup i u druge međuvladine, regionalne i strukovne udruge. Učlanjena je tako u ICAO, IRU, COTIF, WCO, pa i u već ranije spomenute regionalne zajednice.¹⁰

Zemlja je pristupila WTO-u u listopadu 1993., a Europskoj turističkoj komisiji (ETC) početkom 1995., te još nekim strukovnim organizacijama u hotelijerstvu i turističkom posredovanju.

Sve razvijeniji diplomatski odnosi nametnuli su i potrebu sklapanja bilateralnih međunarodnih ugovora i sporazuma na području svih oblika prometa te onih specifičnih – o turističkoj suradnji. (Prilozi 1, 2, 3 i 4). Valja pritom naglasiti da osobito ovi posljednji izravno prenose citirane osnovne postavke OESS-a o turizmu, podupirući razmjenu (individualnu i organiziranu) kongresista, posjetitelja izložbi, sudionika raznih priredbi i sl. Turizam se stavlja u funkciju prijateljskih odnosa Hrvatske i država potpisnica te boljeg upoznavanja njihova načina života, povijesti i kulture. Svaki takav ugovor sadrži i klauzulu o uklanjanju prepreka putovanjima, a recipročno se ukidanje viza regulira zasebnim međudržavnim dokumentima (prilog 5). Dosad je Hrvatska sklopila dvanaestak takvih ugovora, a od važnijih emitivnih zemalja vize su obvezne još samo s Beneluxom. No, Hrvatska je omogućila

i građanima SAD-a, Kanade, Australije, Novog Zelanda i Izraela ulazak u zemlju bez viza, što znači odustajanje od uobičajenog načela uzajamnosti. Tako diplomacija ima važnu ulogu u osiguravanju općih političkih uvjeta za oporavak i zamah hrvatskog turizma u kontekstu intenzifikacije njezine svestrane suradnje i približavanja euroatlanskim integracijama (Vuković, 1995.). Ne treba, međutim, zaboraviti ni zlonamjernu propagandu u inozemstvu koja šteti općim interesima zemlje, pa i njezinu turizmu. Katkad on može to i sam izazvati (npr. "overbooking" ima negativan politički odjek). Turizam je, naprotiv, pozvan uklanjati stečene predrasude i pridonositi spoznaji objektivne istine.

U mjeri u kojoj će Hrvatska uspijevati biti čimbenikom mira i sigurnosti u Europi te nastaviti unutarnju konsolidaciju, imat će veću šansu i za ostvarivanje vlastitih "socijalno-političkih interesa" u turizmu te jačati svoje tržišne pozicije (Razvojna strategija, 1993.). Znakovita je pritom odluka da se pogranično područje Prevlake ekipira kao rekreacijska zona, i to upravo za miroljubivu turističku namjenu. To je najbolji dokaz istinske opredijeljenosti zemlje za mir i suradnju u politički toliko osjetljivom okružju jugoistočne Europe.

BILJEŠKE

¹ WTO (1996.) International Tourism Overview, Special Report, Madrid, 1

² *Travel Industry World Yearbook* (1996.) The Big Picture, New York, vol. 39, 6

³ Schweizerische Verkehrszentrala – Mitteilungen, Zuerich, 1972.

⁴ Konferencija o putovanjima i turizmu (1963.), Rim

⁵ U *Haaškoj deklaraciji o turizmu* iz 1989. koju su donijela interparlamentarna unija i WTO u VIII. poglavlju pod naslovom "Terorizam – prijetnja turizma" zahtijeva se da se s teroristima postupa kao s kriminalcima te da ih se progoni i kažnjava.

⁶ Prvobitno je stvorena kao Konferencija europske sigurnosti i suradnje i predstavljala je forum za dijalog zemalja koje su bile podijeljene u blokove. Prva faza Konferencije o europskoj sigurnosti i suradnji otvorena je u Helsinkiju 1972./1973. Druga faza održala se u Ženevi (1973.-1975.), a treća ponovno u Helsinkiju 1975. na kojoj je usvojen tzv. Helsinški završni akt. Do 1990. KESS je funkcionirao kao niz sastanaka i konferencija na kojima su se postavljale norme i obveze te se provjeravala njihova primjena. Na Sastanku u Parizu postavljen je novi pravac razvoja KESS-a. U Pariškoj povelji za novu Europu iz 1990. KESS je pozvan da pomogne u povijesnim promjenama u Europi i da odgovori na nove izazove koji su se javili nakon sloma blokovske politike. Radi ostvarivanja tog zadatka uspostavljaju se nove institucije, sastanci postaju sve češći, a KESS sve strukturiraniji. Na sastanku u Budimpešti 1994. došlo je do konačnog prera-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 7 (1998),
BR. 6 (38),
STR. 815-832

HITREC, T., TURKALJ, K.:
POLITIČKI ASPEKTI...

stanja KESS-a iz konferencije u organizaciju, pa je to potvrđeno i promjenom njezina imena u OESS. OESS je paneuropska organizacija koja okuplja 55 država. Od izvaneuropskih zemalja sudjeluju SAD i Kanada. Djeluje na sastancima šefova država ili vlada koji se održavaju svake dvije godine te izvještajnim konferencijama. Osnovni zadatak OESS-a je jačanje europske sigurnosti te smanjivanje rizika od vojnih sukoba u Europi. Tijela i institucije OESS-a surađuju na različitim područjima radi osiguravanja mira i sigurnosti, u kontroli naoružanja, na mjerama za jačanje povjerenja i sigurnosti, na pravima čovjeka, nadziranju izbora i na ekonomskoj sigurnosti. Danas OESS preuzima vodeću ulogu u unapređenju sigurnosti suradnjom u Europi, pa je uspostavio misije u nekolici zemalja na svom području djelovanja (u BiH, Hrvatskoj, Makedoniji, Moldaviji itd.).

⁷ Samarđija, V. *Europska unija i Hrvatska, putevi povezivanja i suradnje*, Zagreb, IRMO, 1994., str. 31.

⁸ Deklaracija o suradnji u Barents Euro-arktičkoj regiji potpisana je 11. siječnja 1993. u Kirekenesu u Norveškoj

⁹ Stavovi i potrošnja turista u Hrvatskoj (Tomas '94), IT, Zagreb, 1994., str. 25.

¹⁰ Hrvatska je član UN od 22.5.1992.; OESS-a od 24.3.1992., Vijeća Europe od 6.11.1996.

ICAO = Međunarodna organizacija za civilno zrakoplovstvo

IRU = Međunarodna unija željeznica

COTIF = Međunarodna organizacija za željeznički prijevoz

WCO = Svjetska carinska organizacija;

Hrvatska je član – osnivač Djelatne skupine Alpe – Jadran od 1980. godine; DS Podunavskih regija od 1990., a Srednjoeuropske inicijative od 1992.

LITERATURA

Ap, J. & Var, T. (1990.). Does Tourism Promote World Peace, *Tourism Management*, vol. 11., Sept. 267-270.

Brown, F. (1989.). Is Tourism Really a Peacemaker, *Tourism Management*, vol. 10., Dec. , 270-271

Burnett, G.W. & Uysal, M. (1990.). On the Nature of Peace in Relationship to Tourism: Three Cases, *Revue de tourisme*, vo 45 (1), 2-6.

D'Amore, L. (1988.). Tourism – The Worlds Peace industry, *Journal of Travel Research*, vol. 27 (1), 35-40.

Economist Intelligence Unit (1994.). The Impact of Political Unrest and security Concerns on International Tourism, *Travel and Tourism Analyst* No. 2, 69-82.

Godal, B. T. (1994.). Regional Cooperation in the European High North, *NATO Review*, web edition No. 3 June 1994, Vol. 42 , 8-11.

Hill, B. et al. (1995.). International Institute for Peace Through Tourism, *Annals of Tourism Research* vol. 22 (3), 709.

Ivandić, N. & Radnić, A. (1996.). Neizravne ratne štete u hrvatskom turizmu, *Turizam*, vol. 44 (1-2), 3-13.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 7 (1998),
BR. 6 (38),
STR. 815-832

HITREC, T., TURKALJ, K.:
POLITIČKI ASPEKTI...

Matthews, G. H. (1983.). On Tourism and Political Science. *Annals of Tourism Research*, vol. 10 (3), 303-305.

Matthews, G. H. (1978.). *International Tourism, A Political and Social Analysis*. Schenkman Publishing Company, Cambridge (USA), 10-13.

Matthews, G. H. & Richter, L. K. (1991.). Political Science and Tourism, *Annals of Tourism Research* vol. 18 (1), 120-135.

Mc Intosh, R. & Goeldner, C. R. (1984.) *Tourism : Principles, Practices, Philosophies*, John Wiley and Sons, Inc, New York etc., 485-487 .

Mikačić, V. & Hendija, Z. (1994.). Djelovanje rata na turizam u Hrvatskoj s osvrtom na slična iskustva sredozemnih zemalja, *Pomorski zbornik*, knjiga 32 , Rijeka, 183-203.

Poirier, A.R. (1997.) . Political Risk Analysis and Tourism, *Annals of Tourism Research*, Vol. 24(3), 675-686.

Recommendations of the First Global Conference: – Tourism – a Vital Force for Peace, *Revue de tourisme* (1989.) vol. 44 (2), 30-31.

Richter, L. K. (1983.). Tourism Politics and Political Science, A Case of Not So Benign Neglect, *Annals of Tourism Research*, vol. 10 (3), 313-335.

Ronkainen , I. (1986.). The Conference on Security and Cooperation in Europe: Its Impact on Tourism, *Annals of Tourism Research*, vol. 10 (3), 415-426.

The Shannon Declaration 1987., *Revue de tourisme* (1968.) vol. 43 (2), 28.

Vukadinović, R. (1977.) *Evropska sigurnost i suradnja*, Globus, Zagreb

Vukonić, B. (1993.). *Turizam u vihoru rata*, EP 94-Mate d.o.o., Zagreb

Vuković, I. (1995.). Uloga i funkcija moderne hrvatske diplomacije u razvoju turizma u Hrvatskoj, *Zbornik Hotelijerskog fakulteta: Hrvatska u europskom turizmu*, Opatija, 31-43.

PRILOG 1

Ugovori o turističkoj suradnji,
sklopljeni između Republike Hrvatske i drugih zemalja

Zemlja	Potpisan	Ratificiran	Objavljen
Albanija	1. 3. 1994.	18. 6. 1996.	NN-MU 7/96
Bugarska	25. 6. 1996.	-	-
Italija	27. 6. 1997.	-	-
Mađarska	15. 5. 1996.	-	-
Poljska	18. 5. 1996.	-	-
Rumunjska	29. 9. 1994.	27. 3. 1997.	NN-MU 6/97
Slovačka	12. 2. 1996	-	-
Španjolska	28. 6. 1994.	-	-
Turska	19. 6. 1996.	-	-
Ukrajina	10. 9. 1996.	-	-

PRILOG 2

Ugovori o međunarodnom cestovnom prometu,
sklopljeni između Republike Hrvatske i drugih država

Zemlja	Potpisan	Ratificiran	Na snazi	Objavljen
Albanija	2. 12. 1994.	16. 3. 1995.	-	NN-MU 3/95
Austrija	23. 6. 1994.	19. 1. 1995.	-	NN-MU 1/95
BiH	14. 3. 1996.	4. 4. 1996.	10. 10. 1996.	NN-MU 4/96
Francuska	24. 10. 1995.	8. 8. 1995.	-	NN-MU 2/95
Grčka	18. 10. 1996.	-	-	-
Iran	29. 5. 1995.	-	-	-
Mađarska	18. 11. 1992.	15. 2. 1993.	-	NN-MU 2/93
Makedonija	6. 7. 1994.	27. 10. 1994.	11. 5. 1995.	NN-MU 11/94
Nizozemska	20. 9. 1994.	1. 12. 1994.	1. 5. 1995.	NN-MU 11/94
Norveška	6. 3. 1996.	-	-	-
Poljska	30. 9. 1994.	1. 2. 1994.	1. 4. 1995.	NN-MU 12/94
Rumunjska	16. 2. 1994.	14. 4. 1994.	5. 12. 1996.	NN-MU 4/94
Slovačka	5. 5. 1995.	21. 3. 1996.	-	NN-MU 5/96
Slovenija	14. 7. 1992.	4. 12. 1992.	14. 1. 1994.	NN-MU 2/92
Španjolska	28. 6. 1994.	27. 10. 1994.	11. 5. 1995.	NN-MU 11/94
Švedska	14. 1. 1994.	14. 4. 1994.	-	NN-MU 4/94
Turska	2. 7. 1994.	27. 10. 1994.	-	NN-MU 11/94

PRILOG 3

Sporazumi o zračnom prometu,
sklopljeni između Republike Hrvatske i drugih država

Zemlja	Potpisan	Ratificiran	Na snazi	Objavljen
Albanija	2. 8. 1995.	19. 10. 1995.	-	NN-MU 12/95
Austrija	23. 6. 1994.	20. 7. 1997.	1. 9. 1995.	NN-MU 9/95
Belgija	12. 3. 1996.	25. 6. 1996.	-	NN-MU 7/96
Bosna i Hercegovina	26. 2. 1996.	5. 4. 1996.	-	NN-MU 5/96
Bugarska	21. 11. 1996.	29. 1. 1996.	-	NN-MU 1/97
Danska	6. 3. 1996.	25. 6. 1996.	6. 11. 1996.	NN-MU 7/96
Francuska	27. 1. 1997.	-	-	-
Iran	29. 5. 1995.	31. 8. 1995.	-	NN-MU 10/95
Indonezija	18. 2. 1997.	-	-	-
Luksemburg	24. 7. 1996.	-	-	-
Mađarska	7. 6. 1995.	31. 8. 1995.	29. 12. 1995.	NN-MU 10/95
Makedonija	6. 7. 1994.	1. 12. 1994.	1. 5. 1995.	NN-MU 12/94
Malezija	28. 3. 1996.	-	-	-
Malta	13. 10. 1995.	16. 1. 1996.	16. 4. 1996.	NN-MU 1/96
Nizozemska	30. 4. 1996.	27. 7. 1996.	1. 11. 1996.	NN-MU 9/96
Norveška	6. 3. 1996.	4. 6. 1996.	20. 11. 1996.	NN-MU 5/96
Poljska	19. 6. 1996.	3. 10. 1996.	12. 12. 1996.	NN-MU 10/96
Rumunjska	29. 9. 1994.	8. 2. 1995.	-	-
Slovačka	12. 2. 1996.	21. 3. 1996.	-	NN-MU 5/96
Slovenija	8. 7. 1994.	1. 12. 1994.	1. 2. 1995.	NN-MU 12/94
Švedska	6. 3. 1996.	4. 6. 1996.	3. 12. 1996.	NN-MU 6/96
Švicarska	27. 7. 1993.	14. 6. 1995.	1. 5. 1997.	NN-MU 7/95
Turska	12. 4. 1994.	23. 3. 1995.	-	NN-MU 5/95
Vel. Britanija i Sj. Irska	21. 2. 1996.	18. 6. 1996.	10. 3. 1997.	NN-MU 5/96

PRILOG 4

Ugovori o željezničkom prometu,
sklopljeni između Republike Hrvatske i drugih država

Zemlja	Potpisan	Ratificiran	Na snazi	Objavljen
Bosna i Hercegovina	14. 3. 1996.	4. 4. 1996.	14. 3. 1996.	NN-MU 4/96
Mađarska	28. 10. 1994.	25. 7. 1995.	25. 7. 1995	NN-MU 5/95
Slovenija	2. 4. 1997.	-	-	-

PRILOG 5

Ugovori o ukidanju viza,
sklopljeni između Republike Hrvatske i drugih država

Zemlja	Potpisan	Ratificiran	Na snazi	Objavljen
Argentina	2. 12. 1994.	12. 1. 1995.	1. 3. 1995.	NN-MU 1/95
Austrija	16. 2. 1995.	13. 4. 1995.	1. 3. 1995.	NN-MU 3/95
Češka	5. 3. 1996.	21. 3. 1996.	13. 6. 1996.	-
Čile	-	-	15. 2. 1995.	-
Finska	19. 12. 1992.	-	1. 3. 1992.	-
Francuska	-	-	3. 2. 1995.	-
Grčka	10. 3. 1995.	23. 3. 1995.	-	NN-MU 3/95
Italija	27. 6. 1997.	-	-	-
Poljska	8. 12. 1992.	-	8. 12. 1992.	-
Portugal	15. 7. 1994.	-	-	-
Slovačka	27. 7. 1994.	20. 9. 1994.	-	NN-MU 8/94
Slovenija	-	-	15. 5. 1992.	-
Švicarska	13. 5. 1997.	-	13. 6. 1997.	-
Švedska	29. 1. 1992.	-	1. 3. 1992.	-
Ukrajina	9. 2. 1994.	28. 4. 1994.	-	NN-MU 6/94
Urugvaj	31. 5. 1996.	21. 12. 1996.	1. 4. 1997.	-

Napomena: U ugovorima s Italijom i Slovenijom predviđeno je da se za prelazak preko granice kao isprave mogu osim putovnica koristiti i osobne iskaznice. Vlada Republike Hrvatske 15. svibnja 1997. godine donijela je odluku, radi turističkog i poslovnog boravka, o jednostranom ukidanju viza sa SAD, Kanadom, Australijom, Novim Zelandom i Izraelom.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 7 (1998),
BR. 6 (38),
STR. 815-832

HITREC, T., TURKALJ, K.:
POLITIČKI ASPEKTI...

Political Aspects of Tourism as a Factor of Peace and Security with Particular Reference to Croatia

Tomislav HITREC
Institute for Tourism, Zagreb

Kristian TURKALJ
Ministry for Foreign Affairs, Zagreb

In the context of different functions of modern tourism, those political ones are quite often neglected in scientific considerations and research in general. The authors of this paper, therefore, try to explain them by emphasizing their manifold importance. Political dimensions of tourism are linked to the globalization process as well as to problems of social and economic stability, particularly frequent armed conflicts and other forms of unrest. The prevailing political environments influence to a large extent today's peaceful mass migrations, both in generating and host countries. The arguments of some authors dealing with the relationship of tourism and peace, together with their critical observations, are also discussed. Tourism has furthermore been included in the European security and cooperation system and has an important role in the creation of a common cultural identity on the Continent. Croatian tourism also fulfils a political task in terms of strengthening patriotism and in the building of a positive image of the country abroad. The paper, therefore, gives detailed information about bilateral tourist cooperation and membership in international organizations in that field, stressing the peaceful character of tourism in a new democratic state.

Politische Aspekte des Tourismus als Faktors von Frieden und Sicherheit unter besonderer Berücksichtigung des Falles Kroatien

Tomislav HITREC
Institut für Tourismus, Zagreb

Kristian TURKALJ
Außenministerium der Republik Kroatien, Zagreb

Bei der Untersuchung der verschiedenen Funktionen des modernen Fremdenverkehrs wird nicht selten seine politische Rolle außer acht gelassen, und so möchte dieser Beitrag gerade auf die Bedeutung und Tragweite dieser Funktionen hinweisen. Die politologischen Dimensionen des Tourismus stehen u. a. mit seiner immer ausgeprägteren Globalisierung in Zusammenhang, aber auch mit den Problemen

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 7 (1998),
BR. 6 (38),
STR. 815-832

HITREC, T., TURKALJ, K.:
POLITIČKI ASPEKTI...

wirtschaftlicher und sozialer Stabilität, insbesondere mit kriegerischen Auseinandersetzungen, die auch in der neueren Geschichte überall anzutreffen sind. Die Verfasser verweisen daher auf eine Reihe von Momenten, die die heutigen, friedenszeitlichen Massenmigrationen bedingen, welche überaus empfindlich auf das positive oder negative Umfeld in den Emissions- und Rezeptionsländern reagieren. In diesem Sinne kommen Überlegungen von Autoren zu Wort, die den Bezug von Tourismus und Frieden untersuchen und mitunter auch kritisch hinterfragen. Besondere Aufmerksamkeit gilt der Rolle des Fremdenverkehrs im Rahmen kollektiver Sicherheit und Zusammenarbeit, und es wird auf seine Bedeutung bei der Propagierung der europäischen Identität, der Verbundenheit und des gemeinsamen Auftretens innerhalb der bestehenden Assoziationen verwiesen. Da auch in Kroatien der Tourismus eine politische Rolle spielt, und zwar nicht nur im Sinne einer gestärkten Heimatverbundenheit, sondern auch bezüglich eines gesteigerten Ansehens, das diesem jungen demokratischen Staat zu einer besseren Stellung in der Welt verhelfen soll, soll die Ausgangsthese durch Beispiele für bilaterale touristische Zusammenarbeit und die Mitgliedschaft Kroatiens in internationalen Vereinigungen untermauert werden.